

С. В. Совгіра, Г. Є. Гончаренко, І. В. Красноштан,
О. М. Задорожна

**ПРИРОДООХОРОННИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ЛАНДШАФТНИХ ЕКОСИСТЕМ
ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОБУЖЖЯ**

Монографія

Київ
Видавництво
Науковий світ®

2012

УДК 504.54(282.247.318)
ББК (28.081:26.821)(4Укр)
П77

Рекомендовано до друку Вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Протокол № 9 від 24 квітня 2012 р.

Рецензенти:

Акімов І. А. – доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Інституту зоології імені І.І. Шмальгаузена НАН України;

Денисик Г. І. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Дерій С. І. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та агробіології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

П77 **Природоохоронний потенціал ландшафтних екосистем Центрального Побужжя** : монографія / [С. В. Совгіра, Г. Є. Гончаренко, І. В. Красноштан, О. М. Задорожна]. – К. : Наук. світ, 2012. – 200 с. – Бібліогр. : с. 192–200.

ISBN 978–966–675–693–3

У монографії досліджено потенціал ландшафтних екосистем Центральної України. Розроблено методику його оцінки. Розкрито природоохоронний потенціал ландшафтних екосистем окремих районів Вінницької та Черкаської областей. Наведено обґрунтування створення нових заповідних об'єктів. Показано можливості залучення молоді до природоохоронної роботи.

Монографія проілюстрована таблицями, рисунками та картами, які відображають результати експедиційних досліджень.

Рекомендовано для вчителів загальноосвітніх шкіл, студентів та викладачів природничих дисциплін вищих навчальних закладів.

УДК 504.54(282.247.318)

ББК (28.081:26.821)(4Укр)

© С. В. Совгіра, Г. Є. Гончаренко,

ISBN 978–966–675–693–3

Вступ	4
Розділ 1. ПОТЕНЦІАЛ ЛАНДШАФТНИХ ЕКОСИСТЕМ ЯК ПРИРОДООХОРОННА КАТЕГОРІЯ: СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ, ЗМІСТ	7
Розділ 2. МЕТОДИКА ОЦІНКИ ПРИРОДООХОРОННОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛАНДШАФТНИХ ЕКОСИСТЕМ	15
Розділ 3. ПРИРОДООХОРОННИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛАНДШАФТНИХ ЕКОСИСТЕМ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	38
3.1. Потенційні природоохоронні ландшафтні екосистеми Іллінецького району	43
3.2. Потенційні природоохоронні ландшафтні екосистеми Бершадського району	82
Розділ 4. ПРИРОДООХОРОННИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛАНДШАФТНИХ ЕКОСИСТЕМ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ	91
4.1. Потенційні природоохоронні ландшафтні екосистеми Уманського району	100
4.2. Потенційні природоохоронні ландшафтні екосистеми Христинівського району	122
4.3. Потенційні природоохоронні ландшафтні екосистеми Маньківського району	149
Розділ 5. ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ ДО ПРИРОДООХОРОННОЇ РОБОТИ	170
Висновки	191
Список використаних джерел	192

ВСТУП

Наростаючі темпи використання природних ресурсів зумовлюють проблему розширеного їх відтворення та охорони.

Створення нових заповідних територій – завдання надзвичайно важливе для України. Адже орні землі складають 80 % території сільськогосподарських угідь та 57 % від загальної території держави. Природних екосистем, що збережені на 5,7 % площ не досить для забезпечення стабільного природокористування. Світовий досвід підказує, що зберегти екосистему значно дешевше, ніж відновлювати її після руйнування. Тому, територіальна охорона природи має великі перспективи в країнах Східної Європи, які мають досить обмежені фінансові засоби для охорони довкілля.

Аналіз сучасного стану заповідної справи як в Україні, так і за кордоном показав певну галузеву розсередженість наукових досліджень перспективних заповідних територій, практичну відсутність ландшафтно-екологічного узагальнення фактологічних даних. Питання потенційних територій та їх резервування для подальшого заповідання розглядалися епізодично. Певним чином висвітлені лише проблеми оптимізації природно-заповідної мережі та оптимізації режиму охорони заповідних територій переважно з точки зору збереження цінних екосистем.

На сьогоднішній день феномен екомережі став базовою концепцією сучасної охорони природи в Україні, оскільки розкриває проєктувальні й созотехнологічні основи не лише збереження, але й відновлення та збагачення минулого, а нині втраченого екофонду та екологічного потенціалу нашої країни.

Тенденції розвитку регіональної екомережі вимагають більшої уваги до комплексних ландшафтно-екологічних досліджень її потенційних природоохоронних об'єктів, які передбачають детальний просторовий аналіз території за результатами експедиційних досліджень і є основою для всебічної ландшафтно-екологічної оцінки передбачуваних природоохоронних територій. Вирішенню проблеми обґрунтування проєктів створення та охорони типових, еталонних або унікальних ландшафтів, які мають наукову, екологічну, історичну або естетичну цінність, вдосконалення режиму використання природоохоронних територій сприятиме проведене та узагальнене нами дослідження.

Теорія формування та розвитку природно-заповідного фонду висвітлена у працях Т.Л. Андриєнко (1985), Ю.Р. Шеляг-Сосонко, Д.В. Дубини (1987), А.А. Ковальчука (2002), М.Д. Гродзинського (2003), С.Ю. Попович (2007), Л.П. Царика (2009), а також у ряді національних та міжнародних нормативних документів природоохоронного спрямування.

Питання формування й розвитку ПЗФ у Вінницькій області досліджували О.О. Антонюк, М.В. Грумінський, А. Гудзевич, Г.І. Денисик (2005), О.Мудрак, Г.С. Хаєцький, Л.І. Стефанков (2007); Черкаській – П.І. Мороз (2006), Г.А. Чорна (2007), Т.Ф. Коноваленко (2006), Ю.Ю. Гайова (2009).

Розв'язанню вказаних проблем присвячена дана робота, яка виконувалася в рамках держбюджетної теми «Дослідження потенціалу ландшафтних екосистем Центрального Побужжя для формування екомережі України та залучення молоді до природоохоронної роботи» (реєстраційний № 0110U007911).

Метою роботи є розробка загальних положень, методики дослідження, аналізу та обґрунтування природоохоронного потенціалу ландшафтних екосистем Центрального Побужжя.

З цією метою необхідно було вирішити такі *завдання*:

– здійснення аналізу і узагальнення основних підходів до вирішення проблем створення нових природоохоронних територій; обґрунтування базових положень і понять, принципів обґрунтування природоохоронного потенціалу ландшафтних екосистем;

– розробка методики дослідження, аналізу та обґрунтування природоохоронного потенціалу ландшафтних екосистем;

– апробація методики дослідження природоохоронного потенціалу ландшафтних екосистем на прикладі окремих районів Вінницької та Черкаської областей;

– розробка на основі дослідження рекомендацій щодо подальшого використання основних критеріїв, напрямів та заходів створення нових заповідних територій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному.

1. Обґрунтовано теоретичні основи природоохоронного потенціалу ландшафтних екосистем Центрального Побужжя, визначено та конкретизовано ключові поняття та принципи.

2. У методичному відношенні – обґрунтована методика аналізу та обґрунтування природоохоронного потенціалу ландшафтних екосистем.

3. У регіональному відношенні – відповідно до розробленої методики здійснено аналіз та наукове обґрунтування створення заповідних об'єктів різних категорій у окремих районах Вінницької та Черкаської областей.

Практичне значення одержаних результатів. Ряд положень виконаної роботи ввійшли до звіту з держбюджетної теми «Біолого-географічне дослідження квазіприродних ландшафтів центральної частини України із включенням їх в складову екомережі України» (2009–2010 рр.), держбюджетної теми «Дослідження потенціалу ландшафтних екосистем Центрального Побужжя для формування екомережі України та залучення

молоді до природоохоронної роботи» (2011–2012 рр.), використовуються при проведенні досліджень в рамках наукових проектів науково-дослідної лабораторії «Екологія і освіта» УДПУ.

Основні положення роботи можуть бути використані при складанні програм оптимізації природно-заповідного фонду, а також ландшафтно-екологічного моніторингу і оцінки екологічного стану наявних природоохоронних територій.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати роботи доповідалися на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: «Географія та екологія: наука і освіта» (Умань, 2008, 2010, 2012), «Materiály VI mezinárodní vědecko-praktická konference» (Praha, 2010), «Стале природокористування: підходи, проблеми, перспектива» (Тернопіль, 2010), «Kluczowe aspekty naukowej działalności – 2010» (Przemyśl, 2010), «Екологічна безпека держави» (Київ, 2010), «Новини за модерна наука – 2010» (Софія, 2010). «Vedecký pokrok na rozmezí tisíciletí – 2010» (Praha, 2010), «Динамиката на съвременната наука – 2010» (Софія, 2010), «Zpravy vedecké ideje – 2010» (Praha, 2010), «Strategiczne pytania światowej nauki – 2011» (Przemyśl, 2011), «Перспективи розвитку лісового та садово-паркового господарства» (Умань, 2011), «Природничі науки і освіта у вимірах ХХІ століття» (Умань, 2011), «Ключови въпроси в современната наука – 2011» (Софія, 2011), «Сучасні екологічні проблеми Українського Полісся і суміжних територій (до 25-річчя аварії на ЧАЕС)» (Ніжин, 2011), «Герценовские чтения, посвященные памяти А.М. Алпатыева (Санкт-Петербург, 2011), III-й Всеукраїнському з'їзді екологів (Вінниця, 2011).

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 1 підручник та 2 посібники з грифом МОН України, 2 монографії, 4 навчально-методичні посібники, 5 методичних рекомендацій, 23 наукових статті у фахових журналах і збірках наукових праць, а також 56 тез доповідей на наукових конференціях.

